

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)
doi: <http://dx.doi.org/10.22067/PG.2025.95107.1395>

پژوهشی

جهانی‌شدن و توسعه دیپلماسی شهری (مطالعه تطبیقی کلان‌شهرهای تهران و استانبول)

حسین کشیری (دانشجوی دکتری روابط بین‌الملل، واحد بین‌المللی کیش، دانشگاه آزاد اسلامی، جزیره کیش، ایران)

hossein.kashiri@gmail.com

حمیدرضا شیرزاد (استادیار اقتصاد سیاسی، گروه علوم سیاسی و روابط بین‌الملل، واحد تهران مرکز، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. نویسنده مسئول)

hrshirzad@yahoo.com

گارینه کشیشیان سیرکی (استادیار اقتصاد سیاسی، گروه علوم سیاسی و روابط بین‌الملل، واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران)

g.Keshishyan71@gmail.com

حسن خداوردی (استادیار اقتصاد سیاسی، گروه علوم سیاسی و روابط بین‌الملل، واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران)

hakhodaverdi@gmail.com

چکیده

با تقویت دیپلماسی شهری به عنوان یکی از مهم‌ترین ابزارهای مدیریت شهری، زمینه ورود شهرهای مختلف به عرصه‌های فراملی فراهم می‌گردد. تهران در ایران و استانبول در ترکیه دو نمونه شهرهایی هستند که با عضویت در نهادهای بین‌المللی و طرح مضامین شهر جهانی تلاش می‌کنند تا در عرصه کلان‌تری تأثیرگذار باشند. لذا هدف مقاله حاضر عبارت است از مقایسه تطبیقی شاخص‌های دیپلماسی شهری در کلان‌شهرهای تهران و استانبول. روش تحقیق، کیفی است. پس از گردآوری و طبقه‌بندی اطلاعات، تحلیل آنها از طریق توصیف و مبتنی بر استدلال انجام شد. از بررسی مقالات گردآوری‌شده، ۴ بعد و ۱۳ شاخص برای مقایسه دیپلماسی شهری بدست آمد. یافته‌های تحقیق نشان داد که وضعیت استانبول در مقایسه با تهران مطلوب‌تر است. سپس با استفاده از مصاحبه نیمه ساختاریافته، دلایل عدم موفقیت تهران بررسی گردید. ۶ مصاحبه انجام شد و داده‌های گردآوری‌شده به روش تحلیل محتوا، تحلیل شدند. کلان‌شهر تهران علی‌رغم فرصت‌ها و ضرورت‌هایی که برای نقش‌آفرینی فعال در حوزه دیپلماسی شهری داشته است، به سبب وجود پاره‌ای از موانع عمدتاً سیاسی نتوانسته به جایگاه مناسبی در عرصه دیپلماسی شهری دست یابد. از سوی دیگر، ترکیه از دهه ۱۹۸۰، سیاست‌های نئولیبرال را اتخاذ کرده که نتیجه آن تبدیل استانبول به مرکز جذب سرمایه‌گذاری خارجی بوده است. با توجه به بررسی شاخص‌ها می‌توان گفت که ابعاد دیپلماسی شهری دارای ارتباط متقابل با یکدیگر هستند. لذا تقویت هر کدام و رفع موانع سیاسی می‌تواند منجر به نتایج مثبت گردد.

واژگان کلیدی: استانبول، تهران، شاخص، دیپلماسی شهری، جهانی‌شدن.

مقدمه

جهان امروز، جهانی شهری است و در دهه‌های اخیر جهانی‌شدن تحولات گسترده‌ای را برای شهرها پدید آورده است. تأثیرات جهانی‌شدن در ابعاد فرهنگی-اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و قانونی شهرها را به مهم‌ترین کانون‌های حیات انسان هزاره جدید تبدیل نموده است. جهانی‌شدن در شهرها اتفاق می‌افتد و شهرها جهانی‌شدن را منعکس می‌کنند (Sajjadi et al., 2009; Basirat and Jalili, 2014). فرآیند جهانی‌شدن، ابعاد و پیامدهای آن بیش از سه دهه است که در حوزه‌های مختلف موضوعی و در سطوح مختلف شهری، به کانون بحث محققان علوم شهری بدل گشته و موجب شکل‌گیری پاسخ‌ها و نظریات جدید در حوزه‌های مختلف سیاست‌گذاری شهری شده است (Basirat and Jalili, 2014).

قرن ۲۱، عصر شهرنشینی و نمایندگی مقامات محلی در مقیاس جهانی است (Özcan, 2023:1932). با ظهور جهانی‌شدن و گسترش شهرنشینی، شکل نوینی از دیپلماسی متبلور گردید که به آن دیپلماسی شهری می‌گویند (Baqeri et al., 2016: 87). به عبارت دیگر، دیپلماسی شهری از تلفیق دو جریان اخیر یعنی "شهری شدن" و "جهانی‌شدن" حاصل شده است (Tohidfam and Dalili, 2016; Zarghampour et al., 2021., Özcan, 2023). این فرآیند باعث ارتقا روابط شهری به سطح بین‌الملل گردیده است (Goodarzi and Kaffash Nayyeri, 2016: 474). در سال ۱۳۹۹، رستگار در تحقیقی با عنوان "دیپلماسی شهری راهی به سوی جهانی‌شدن"، بر نقش بین‌المللی شهرها تأکید نموده و دیپلماسی شهری را به عنوان ابزاری در جهت بهبود نقش و کارکردهای فراملی شهرها معرفی کرده است تا نظام ارتباطی شهرها از حالت عمودی و سلسله‌مراتبی به صورت شبکه‌ای و افقی درآید. همچنین توحیدفام و دلیلی (۱۳۹۵) نیز، در تحقیقی با عنوان "جهانی‌شدن شهرها و جهان محلی شدن دیپلماسی (مطالعه موردی دیپلماسی شهری)"، عنوان نمودند که شهرها در تأثیر و تأثری متقابل از جهانی‌شدن قرار دارند. دیپلماسی سنتی در غالب روابط صرف دولت-ملت‌ها توان غلبه بر مسائل و وضعیت موجود را ندارد. بنابراین، دیپلماسی همگام با تحولات جهانی‌شدن در عرصه فروملی و فراملی به سوی دیپلماسی‌های موازی، همچون دیپلماسی شهری رو آورده است.

درواقع تمام این فرآیندها بر این نکته تأکید دارند که "جهانی فکر کنید، محلی عمل کنید". ازاین‌رو دیپلماسی شهری شکل گرفت و رفته‌رفته در روابط بین‌الملل جای پای محکمی برای خود باز نمود (Rastegar, 2021: 14). دیپلماسی شهری به عنوان شکل جدیدی از دیپلماسی عمومی در عصر جهانی‌شدن، ابزاری است که شهرها از طریق بازیگران شهری به‌ویژه شهرداری‌ها به تعامل با کنشگران هم‌تراز می‌پردازند. با توجه به تحولات نظام بین‌الملل و اهمیت فزاینده نهادهای عمومی، شهرها نقش عمده و کاربردی را در روابط بین‌الملل برای تعامل، تقویت، مذاکره، توسعه و بهسازی روابط میان ملت‌ها ایفا می‌کنند (Acuto, 2013: 158). دیپلماسی

شهری، شهرها را با چشم‌انداز وسیعی از ارتباطات فراتر از موقعیت محلی‌شان مواجه نموده است (Surmacz, 2018: 10). بنابراین، شهرها دامنه و فعالیت جغرافیایی-فضایی خود را به سطوح جدیدی از حکمرانی جهانی گسترش داده‌اند (Chillón, 2018).

امروزه دیپلماسی شهری، بهتر از دیپلماسی دولت-ملت قادر به ایفای نقش در فرآیند جهانی‌شدن سیاست و فرهنگ خواهد بود (Zarghampour et al., 2021: 524) و نوع ارزشمندی از دیپلماسی است که در ارتباط با ابتکارات صلح‌آمیز و دستاوردهای مطلوب، دولت‌های محلی به آن احتیاج دارند (Özcan, 2023: 1943). با تقویت دیپلماسی شهری به عنوان یکی از مهم‌ترین ابزارهای مدیریت شهری، زمینه ورود شهرهای مختلف به عرصه‌های فراملی فراهم می‌گردد (Amiri et al., 2023: 136). به دلیل مزایای ناشی از آن، دیپلماسی شهری هم در رویکرد و هم در پژوهش توسعه پیدا نمود (Acuto et al., 2023).

Siracusa در سال ۲۰۲۱، چالش‌های دیپلماتیک ایجادشده در عصر جهانی‌شدن را بررسی نمود. در این راستا شبکه دیپلماتیک مهمی شکل گرفت. این امر در مورد سازمان‌های غیردولتی نیز صادق است که نقش مهمی در پر کردن شکاف‌های خدماتی و توسعه زیرساخت‌های کوچک به‌جای مانده توسط دولت‌ها با منابع ناکافی یا اراده سیاسی ناکافی دارند. Acuto (۲۰۱۳) در تحقیقی با عنوان "شهرهای جهانی، حکمروایی و دیپلماسی: پیوند شهری"، به مطالعه ارتباط دیپلماتیک بین شهرها و حکومت‌های جهانی پرداخت. یافته‌های تحقیق او نشان داد که شهرهای جهانی، نقشی فراگیر در حکمرانی جهانی معاصر دارند.

اکثر پژوهش‌ها و نتایج آن‌ها بیشتر بر شهرهای جهان توسعه‌یافته متمرکز بوده‌اند و از این‌رو محققان مختلف بر ضرورت پژوهش‌های بیشتر در مورد شهرهای جهان سوم تأکید کرده‌اند (Basirat and Jalili, 2014). بنابراین، شهرهایی که از دیپلماسی شهری به‌طور مؤثر استفاده می‌کنند، شهرهای عضو اتحادیه اروپا و کلان‌شهرهای بزرگ آمریکا هستند (Özcan, 2023).

بررسی پژوهش‌های حوزه دیپلماسی شهری نشان داد که شاخص‌های این حوزه متعدد می‌باشند از جمله عضویت در سازمان‌های بین‌المللی، پیوندهای خواهر شهری، سرمایه‌گذاری خارجی، موزه‌ها (به عنوان بازیگران قدرت نرم) و غیره (Özcan, 2023; Zarghampour et al., 2021; Grincheva, 2020; Ghorchi and Kaviani, 2019; Baqeri et al., 2016; Ahmadipoor et al., 2012). تحلیل‌های اولیه نشان داد که این شاخص‌ها در چند بعد اقتصاد شهری، تعاون شهری، فرهنگ شهری و گردشگری شهری قابل دسته‌بندی هستند. بررسی این ابعاد در شهرهای جهان سوم می‌تواند منجر به تسهیل در بهره‌گیری از مزایای دیپلماسی شهری گردد.

تهران در ایران و استانبول در ترکیه دو نمونه شهرهایی هستند که با عضویت در نهادهای بین‌المللی، تدوین لایحه افزایش اختیارات حکومت‌های محلی در مجلس شورای اسلامی و استقلال حکومت محلی (استانبول)

از دولت و طرح مضامین شهروند جهانی و شهر جهانی تلاش می‌کنند تا در عرصه کلان‌تری حضور یافته و تأثیرگذار باشند. در این کشورها تلاش برای تقویت حکومت محلی، بستری را برای ایجاد ساختار جدید میان مرکز و پیرامون، بازسازی نظام تصمیم‌گیری محلی، تسهیل مشارکت مردم و تمرکززدایی فراهم نموده است. از آنجاکه روند شهرنشینی و جایگاه شهرداری‌ها در ساختار و نظام حکومتی در ترکیه با ایران تا حدودی شباهت داشته و این دو شهر به عنوان شهرهای دوقلو و خواهرخوانده عقد قرارداد نموده‌اند، به عنوان مطالعه موردی در مبحث جهانی‌شدن و بررسی شاخص‌های دیپلماسی شهری انتخاب گردیده‌اند.

کلان‌شهر تهران پایتخت ایران است و انباشت قدرت و ثروت در کلان‌شهر تهران روندی فزاینده داشته و بر نواحی و کانون‌های سیاسی ایران، موقعیت و نقش نظارتی دارد. همه تحولات سیاسی-فرهنگی فراگیر ملی با مرکزیت تهران رخ می‌دهد (Ghorchi and Kavianirad, 2019: 61). همچنین به سبب اثرگذاری در عرصه سیاسی کشور و موقعیت مهم ژئوپلیتیکی ملی و فراملی آن از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است (Saeed et al., 2022). اهمیت دیپلماسی شهری در شرایط کنونی ایران از آن‌جهت ناشی می‌شود که پاره‌ای از موانع روابط خارجی و تحریم‌ها در سطح ملی بر کشور تحمیل شده است. بنابراین، توجه به نقش‌آفرینی فعال تهران در عرصه دیپلماسی شهری ضرورتی دوچندان دارد. از سوی دیگر، حضور شهردار تهران در جلسه هیئت دولت (البته بدون حق رأی) امکان مناسبی جهت ایجاد و زمینه توسعه دیپلماسی شهری برای این کلان‌شهر فراهم می‌آورد (Zarghampour et al., 2021: 527).

استانبول بزرگ‌ترین و پرجمعیت‌ترین شهر کشور ترکیه است. این شهر مرکز فرهنگی و اقتصادی کشور ترکیه محسوب می‌شود و در ادوار مختلف در زمینه‌های اجتماعی، فرهنگی و فعالیت‌های تجاری و بازرگانی سرآمد بوده است. استانبول برای همه کشورهای جهان قابل‌توجه است و قرن‌ها صحنه انواع دیپلماسی بوده است (Özcan, 2023, 1937).

بنابراین، بررسی ابعاد و شاخص‌های دیپلماسی شهری و مقایسه آنها مابین دو کلان‌شهر تهران و استانبول می‌تواند تصویری روشن از موقعیت این دو کلان‌شهر در حوزه دیپلماسی شهری ارائه نماید و آنها را به محل تلاقی سایر شهرها و گره ارتباطی تبدیل کند. لذا هدف مقاله حاضر عبارت است از مقایسه تطبیقی شاخص‌های دیپلماسی شهری در کلان‌شهرهای تهران و استانبول.

روش‌شناسی تحقیق

رویکرد پژوهش حاضر، قیاسی است که با هدف توسعه کاربردی دانش دیپلماسی شهری انجام شده است. روش تحقیق، کیفی است.

در ابتدا، داده‌ها به روش کتابخانه‌ای و اسنادی جمع‌آوری شدند. پس از گردآوری و طبقه‌بندی اطلاعات، تجزیه و تحلیل آنها به‌طور عمده از طریق توصیف و مبتنی بر تفکر، منطق و استدلال صورت گرفته است. به عبارت دیگر، در این پژوهش از تحلیل داده‌های ثانویه و روش فراتحلیل استفاده شده است. در روش فراتحلیل، داده‌های مختلف گرد هم می‌آیند و به عنوان یک مجموعه داده تحلیل می‌شوند.

روش رایج در مطالعات دیپلماسی شهری، استفاده از مطالعات موردی یا روش‌های مقایسه‌ای است (Özcan, 1931, 2023). لذا پس از استخراج شاخص‌های دیپلماسی شهری، آنها در دو کلان‌شهر تهران و استانبول مقایسه شدند.

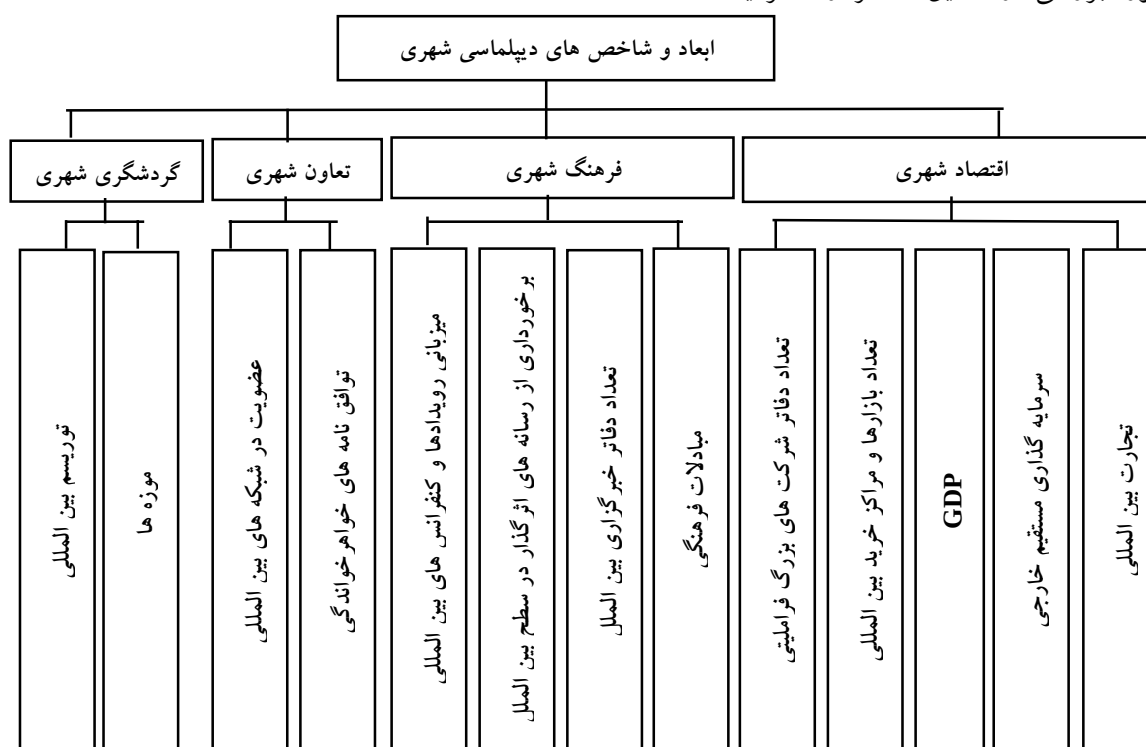
سپس با استفاده از روش مصاحبه نیمه ساختاریافته، دلایل عدم موفقیت تهران در دیپلماسی شهری بررسی گردید. مصاحبه‌شوندگان بر مبنای روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند و بر اساس تکنیک گلوله برفی، مصاحبه‌ها تا زمان اشباع در داده‌ها ادامه پیدا کردند. ۶ مصاحبه با مدت زمان متوسط ۳۸ دقیقه انجام شد. سؤالات مصاحبه‌ها باز بود و بر دلایل عدم موفقیت تهران در حوزه دیپلماسی شهری متمرکز بودند. داده‌های جمع‌آوری شده به روش تحلیل محتوا، تحلیل گردیدند.

شاخص‌های دیپلماسی شهری

با توسعه نئولیبرالیسم از دهه ۱۹۶۰ میلادی، زمینه جهانی‌شدن فراهم گردید. گروهی جهانی‌شدن را مترادف با جهانی‌شدن بنیان‌های نئولیبرالیسم می‌دانند (Tohidfam and Dalili, 2016; 71-74). جهانی‌شدن با چهار تحول مهم همراه بوده است: افزایش به هم پیوستگی و ارتباطات فردی و اجتماعی در گستره جهانی؛ گسترش فراملی عرصه فعالیت‌های اقتصادی؛ ارتقای مقیاس تأثیر فعالیت‌ها و عملکردهای اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی در سطح جهانی؛ افزایش اهمیت اطلاعات در اقتصاد جهانی و کاهش اهمیت مرزها و کنترل‌های ملی (Sajjadi et al., 2009). با برداشته شدن مرزهای ملی ناشی از جهانی‌شدن، روابط بین‌شهری به سطح جهانی ارتقا یافت. یکی از ابعاد جهانی‌شدن، بعد سیاسی است. جهانی‌شدن سیاسی منجر به ظهور بازیگران جدید در حکمروایی جهانی و پدید آمدن گونه‌های نوین مشارکت سیاسی گردید. تمامی این جریان‌ها زمینه پدیداری دیپلماسی شهری را فراهم آوردند. به عبارت دیگر، چرایی به وجود آمدن دیپلماسی شهری را بایستی در فرآیند جهانی‌شدن جستجو نمود (Rastegar, 2021: 8). در دیپلماسی شهری، بازیگران شهری به تعامل با کنشگران هم‌تراز می‌پردازند و با توجه به تحولات نظام بین‌الملل و اهمیت یافتن فزاینده نهادهای عمومی، نقشی عمده و کاربردی را در روابط بین‌الملل برای تعامل، تقویت مذاکرات، توسعه و بهسازی روابط میان ملت‌ها ایفا می‌کنند (Kharrazi et al., 2021: 124). در مجموع دیپلماسی شهری سه کارکرد عمده را دنبال می‌کند که عبارت‌اند از

افزایش آگاهی، فشار سیاسی و همکاری. این کارکردها توسط بازیگرانی اعمال می‌گردد. بازیگران اصلی دیپلماسی شهری عبارت‌اند از شهرداران، نمایندگان حکومت‌های محلی، شهروندان و نمایندگان سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی (Saeed et al., 2022: 17).

با بررسی مطالعات صورت گرفته در حوزه دیپلماسی شهری، شاخص‌هایی بدست آمد. با توجه به دسترسی محققین به اطلاعات موردنیاز، شاخص‌ها پایش گردیدند و در شکل ۱، ابعاد و شاخص‌های دیپلماسی شهری مورد بررسی در تحقیق حاضر ارائه گردیده است.

شکل ۱. ابعاد و شاخص‌های دیپلماسی شهری

اقتصاد شهری

تجارت بین‌المللی: شهرهای برخوردار از دیپلماسی شهری، توانایی انجام تجارت بین‌المللی و مدیریت مالی را در سیستم اقتصاد جهانی دارند. از سوی دیگر، دیپلماسی شهری نیز تجارت بین‌المللی را میان شهرها تسهیل می‌کند. در حقیقت، موقعیت اقتصادی شهرهای جهانی و سلسله‌مراتب شهرها در شبکه جهانی مبتنی بر تجارت بین‌الملل و جریان سرمایه است (Friedman and Wolff, 1982).

سرمایه‌گذاری خارجی: شهرها نقش ویژه‌ای در ایجاد بستر مناسب برای کسب وجه بین‌المللی و جذب سرمایه‌گذاری خارجی دارند (Acuto, 2013: 20). بعد اقتصادی دیپلماسی شهری، عنصر مهمی از فعالیت‌های

بین‌المللی شهرها است؛ بدین‌صورت که دیپلمات‌های شهری می‌توانند از طریق تأسیس دفاتر نمایندگی شرکت‌های خارجی و دفاتر بزرگ فراملیتی و تأسیس بازارها و مراکز خرید بین‌المللی، اقدام به کسب سود اقتصادی برای شهرهای خود کنند (Baqeri et al., 2016: 88).

تولید ناخالص داخلی: از تولید ناخالص داخلی، برای اندازه‌گیری حجم فعالیت‌های اقتصادی یک کشور استفاده می‌شود. هر میزان تولید ناخالص داخلی بالاتر باشد، آن کشور از نظر اقتصادی قدرتمندتر است و اقتصاد بزرگ‌تری دارد. لذا شهرهای برخوردار از تولید ناخالص داخلی بالاتر، توان تجارت بین‌المللی و جذب سرمایه‌گذاری خارجی بهتری دارند. بنابراین دیپلماسی شهری در آن شهرها توسعه می‌یابد. قابل‌ذکر است که این ارتباط دوسویه می‌باشد.

فرهنگ شهری

برخورداری از رسانه‌های اثرگذار در سطح بین‌الملل: تبادل رسانه‌ای، شکل دیگری از ابزار موفق دیپلماسی شهری است که به انتقال اطلاعات کمک می‌کند. رسانه‌ها می‌توانند با برقراری ارتباط میان ژورنالیست‌ها و مردم، امکان انتقال اخبار و ایجاد تفاهم در عامه مردم را فراهم کرده و تعاملات بین‌المللی را رونق بخشند (Zarghani et al., 2014). این روند در ارتباط با تعداد دفاتر خبرگزاری بین‌الملل نیز قابل استناد است. میزبانی رویدادها و اجلاس‌های بین‌المللی: میزبانی رویدادها و اجلاس‌های بین‌المللی، نمودی از فرهنگ شهرهای جهانی به شمار می‌رود که منجر به توسعه و تسهیل در فرآیند دیپلماسی شهری می‌گردد.

تعاون شهری

عضویت در شبکه‌ها و سازمان‌های بین‌المللی: همکاری‌های بین‌المللی شهرها برای بهره‌مندی از فرصت‌ها و مدیریت چالش‌های جهانی شدن می‌تواند علاوه بر قراردادهای خواهرخواندگی، در غالب عضویت و فعالیت در سازمان‌ها و شبکه‌های بین‌المللی نیز صورت گیرد. شبکه‌های بین‌المللی از نظر وسعت، اهداف و اعضا فراتر از توافق‌های دوجانبه یا شهرهای دوقلو هستند. اگرچه اهداف شبکه‌های شهری به‌طور قابل‌توجهی متفاوت است اما اکثر آنها رویکرد مشترکی را برای انجام مأموریت خود اتخاذ می‌کنند. انواع مختلف شبکه‌های شهری به دلیل سهم قابل‌توجهشان در انتشار و ایجاد دانش و توسعه ظرفیت‌های محلی از عناصر اثرگذار در حکمروایی جهانی شناخته می‌شوند (Acuto et al., 2016: 7). شبکه‌های شهری نه تنها برای تبادل ایده‌ها و تسهیل تجارت، بلکه برای اقدام جمعی در برخی موضوعات سیاسی ظاهر شدند (Acuto et al., 2021).

سازمان‌های بین‌المللی باعث انتشار آسان اطلاعات، کاهش چانه‌زنی‌ها، هزینه‌ها و افزایش توانایی به‌منظور اجرای یک سری اقدامات سیاسی مشترک می‌شوند. امروزه سازمان‌های بین‌المللی، سازمان‌های منطقه‌ای و

اجلاس‌ها، در مقایسه با دولت‌ها، کانال مؤثرتری برای دیپلماسی هستند (Mohammadian and Rezaei, 2016: 109).

توافق‌نامه‌های خواهرخواندگی: یکی از راه‌های تقویت دیپلماسی شهری، ایجاد پیوند بین شهرها است که به صورت یادداشت "تفاهم خواهر شهری" ایجاد می‌شود. این پیوند بین شهرهایی منعقد می‌شود که نوعی وجه تشابه و همسانی در حوزه‌های تاریخی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی با یکدیگر داشته باشند تا ضمن ایجاد اتحاد بین شهروندان، از ظرفیت‌های یکدیگر برای پیشبرد اهداف خاص استفاده کنند. از آنجایی که چنین تفاهم‌نامه‌هایی دربرگیرنده سه بخش اصلی یک اجتماع یعنی حکومت محلی، تجارت و بخش خصوصی (جامعه مدنی و سازمان‌ها) می‌باشد، در نوع خود منحصربه‌فرد به شمار می‌روند (Acuto et al., 2021). خواهرخواندگی نمونه بارز دیپلماسی شهری است که به عنوان یکی از بازوان دیپلماسی در پی نزدیک و آشنا کردن فرهنگ و تمدن کشورها به یکدیگر مورد توجه قرار می‌گیرد. خواهرخواندگی به عنوان ابزاری برای گسترش همکاری‌های اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و بین‌المللی می‌تواند کارکرد داشته باشد. امروزه بیش از ۲۴۱۱ رابطه خواهرخواندگی رسمی بین شهرهای جهان وجود دارد. اهمیت خواهر شهرها به عنوان ابزار مناسب قدرت نرم محسوب می‌شود (Zahrani and Rajaei, 2020). نخستین قراردادهای خواهرخواندگی بعد از جنگ جهانی اول بین دو شهر انگلستان و فرانسه منعقد شد (Handley, 2006: 4).

گردشگری شهری

توریسم بین‌المللی: توسعه توریسم با رویکردهایی چون توانمندسازی شرکت‌های محلی، چارچوبی مدون برای به اشتراک‌گذاری اطلاعات، گفتمان و مذاکره فراهم می‌کند. در ادبیات گردشگری، بخشی از اطلاعات و مطالعات دیپلماسی شهری با همکاری شبکه‌ای شهرها و در هم تنی فرصت‌های داخلی با فرصت‌های خارجی در زمینه صنعت گردشگری تحقق می‌یابد. در عصر جهانی‌شدن، نقش توریسم بین‌المللی به عنوان اهرمی قدرتمند در تقویت دیپلماسی شهری انکارناپذیر است و دیپلماسی شهری درواقع یکی از ابزارهای توسعه توریسم بین‌الملل محسوب می‌شود (Eslami and Amani, 2022: 31-32).

حمل‌ونقل هوایی بین‌المللی: حمل‌ونقل هوایی به عنوان ارکان زیربنایی هر جامعه به شمار می‌رود و در فرآیند توسعه و پایداری جامعه، نقش بسیار مهمی ایفا می‌کند. حمل‌ونقل هوایی بین‌المللی موجب شکوفایی اقتصادی و توسعه توریسم می‌شود. حمل‌ونقل هوایی با ایجاد امکانات دسترسی آسان و امن به نقاط مختلف و با فواصل زیاد، سهم قابل توجهی از جابه‌جایی گردشگران را به خود اختصاص داده است (Abbas Nezhad et al., 2022; Haghighi et al., 2010).

موزه‌ها: در دیپلماسی شهری، موزه‌ها به عنوان بازیگران قدرت نرم محسوب می‌شوند. موزه‌ها در ترویج ایده‌ها و ارزش‌های ملی در خارج از کشور و پیگیری منافع استراتژیک و ژئوپلیتیک نقش مهمی ایفا می‌کنند. به عبارت دیگر، موزه‌ها بازیگران جهانی مشهوری هستند که نقش فزاینده‌ای در دیپلماسی شهری دارند (Grincheva, 2020).

محدوده مورد مطالعه

کلان‌شهر تهران

کلان‌شهر تهران، بزرگ‌ترین شهر و کانون اقتصاد ایران است. جمعیت شهر تهران طبق سرشماری سال ۱۳۹۵ بالغ بر ۸۶۹۳۷۰۶ نفر ارائه گردیده است. بر اساس طرح حفظ و ساماندهی شهر تهران، سلسله‌مراتب سازمان فضایی شهر تهران از ۵ سطح شهر و فراتر، حوزه، منطقه، ناحیه و محله تشکیل شده است. بر همین اساس سازمان مدیریتی شهرداری تهران تا سه رده شهرداری تهران، شهرداری‌های مناطق و شهرداری‌های نواحی و شورای شهر تهران شکل گرفته است. علاوه بر چارت سازمانی شهرداری تهران، نهادها و سازمان‌هایی که با استناد به شرح وظایف و اختیاراتشان در برقراری روابط بین سازمانی در سطح مدیریت مجموعه‌های شهری، عنصر اصلی و محوری محسوب می‌شوند در سه سطح ملی، منطقه‌ای و محلی نقش‌آفرینی دارند. دامنه این نهادها بسیار گسترده بوده و از مجلس شورای اسلامی و هیئت دولت تا فرمانداری‌ها و شوراهای شهرستان را در برمی‌گیرد. بنا بر گفته خاتم و همکاران (۱۴۰۱) کلان‌شهر تهران، توسط ۲۵ سازمان دولتی و غیردولتی اداره می‌گردد که هر یک از این سازمان‌ها و نهادها، قوانین و مقررات خاص خود را دارند.

کلان‌شهر استانبول

استانبول بزرگ‌ترین شهر کشور ترکیه و مرکز فرهنگی و اقتصادی آن است. جمعیت شهر در بین سال‌های ۱۹۸۰ و ۲۰۰۵ بیش از ۳ برابر شده است. در حال حاضر، آمار جمعیت شهر استانبول حدود ۱۸ میلیون نفر ارائه گردیده است. بیش از نیم‌قرن است که منطقه کلان‌شهری استانبول با توجه به استانداردهای سازمان ملل به یک شهر بزرگ تبدیل شده و از بین ۷۸ منطقه کلان‌شهری از نظر جمعیت رتبه هشت را به خود اختصاص داده است.

در استانبول، امور برنامه‌ریزی صرفاً به عهده شهرداری‌ها است که این امر توسط کمیته‌ی دائمی مرکب از اعضای انجمن یا شورای شهر و نیز روسای بخش‌های مختلف شهرداری صورت می‌گیرد. در استانبول ۲۷ شهرداری منطقه‌ای وجود دارد. هر منطقه شهردار و شورای شهر خود را دارد که اعضای آن هر ۵ سال توسط مردم انتخاب می‌شوند. در استانبول مدل شهردار-شورای شهر بر نظام مدیریت شهری حاکم است و شهردار و

شورای شهر بارای مستقیم مردم انتخاب می‌شوند. نکته‌ی حائز اهمیت آن است که در مدل مدیریت شهری استانبول، ساختار سومی به نام کمیته اجرایی نیز وجود دارد که رابط بین مجموعه شورای شهر و شهرداری است.

با توجه به تلاش‌های دولت ترکیه برای ورود به اتحادیه‌ی اروپا و سعی و تلاش شهرها و شهرداری‌های ترکیه برای نزدیک شدن به استانداردهای لازم، ساختار متفاوت و تحولات ویژه‌ای به وجود آمده است. استانبول را می‌توان تنها کلان‌شهر موجود در دو قاره آسیا و اروپا دانست و از این لحاظ دارای جذابیت‌های ویژه‌ای است. این کلان‌شهر در سال ۲۰۱۰، به عنوان "پایتخت فرهنگی اروپا" انتخاب شد.

یافته‌های تحقیق

بر اساس ابعاد و شاخص‌های ارائه‌شده در شکل ۱، در ادامه یافته‌های تحقیق ارائه می‌شود.

اقتصاد شهری

تجارت بین‌المللی: ترکیه همسایه کشورهای اروپای جنوب شرقی مانند بلغارستان و یونان است و به دلیل دسترسی آسان کشورهای اروپایی به آن، به بازاری با ۵۷۶ میلیون نفر و اقتصادی تقریباً ۱۲ تریلیون دلاری تبدیل شده است. ترکیه همچنین به دلیل دسترسی به دریای سیاه، در محل مناسبی در دستیابی به روسیه و کشورهای آسیای میانه (گرجستان، ارمنستان، آذربایجان، قزاقستان، قرقیزستان، ترکمنستان، تاجیکستان و ازبکستان) با جمعیتی معادل ۱۸۰ میلیون نفر و تقریباً نیم میلیارد دلار واقع شده است. ترکیه همچنین به بازارهایی در خاورمیانه و شمال آفریقا با جمعیتی حدود ۲۵۰ میلیون نفر و نزدیک به ۷۰۰ میلیارد دلار سرمایه مانند مراکش، الجزایر، مصر، اسرائیل، اردن، ایران، لبنان و سوریه دسترسی دارد (Dehshiri and Khorrami, 2018). استانبول با نزدیکی به شرق و جنوب شرقی ترکیه، توانسته است بستر مناسبی را برای بازیگران بین‌المللی فراهم کند تا وارد بازارهای آسیای میانه شوند. استانبول مایل است از موقعیت استراتژیک و دارایی‌های فرهنگی و پایگاه اقتصادی پویای خود استفاده کند تا خود را به عنوان قطب منطقه‌ای در یک منطقه کلان بزرگ، موسوم به اوراسیا در سه حوزه اصلی: (۱) امور مالی و خدمات (۲) تدارکات و (۳) گردشگری و فرهنگ معرفی نماید. این شهر تقریباً ۳۸ درصد از فضای کاری صنعتی ترکیه را شامل می‌شود. استانبول حدود ۶۰٪ از اقتصاد ترکیه را دارد (Özcan, 2023: 1936). اتاق بازرگانی استانبول (ICOC) یکی از نهادهایی است که می‌کوشد اعضای خود را قادر سازد تا سهم بیشتری از تجارت بین‌المللی را به دست آورند و خود را با تشکلهای اقتصاد جهانی و با چشم‌انداز تبدیل شدن ترکیه به یک قدرت منطقه‌ای، سازگار سازند. ICOC بر مأموریت اصلی ترویج و توسعه سریع تجارت و همچنین حمایت از صنایع در مقیاس کوچک و بخش‌های خدمات استوار است (Barakpour and Asadi, 2011).

تهران دارای ظرفیت‌ها و سرمایه‌های در گردش بسیاری است اما به آن توجه کافی نمی‌شود و بیشتر بر واردات کالا تأکید می‌گردد. میزان حجم صادرات و واردات در منطقه کلان‌شهری تهران، بیانگر مصرف‌گرایی در استان تهران می‌باشد، این در حالی است که در شهر استانبول، توازن میان واردات و صادرات کالا وجود دارد (Baqeri et al., 2016).

در سال ۲۰۱۳ در تهران، تنها ۴۴ شعبه بانک خارجی وجود داشته که این رقم در مقایسه با کشورهای توسعه‌یافته که میانگین تعداد آن ۱۸۲ شعبه و همچنین در مقایسه با کشورهای در حال توسعه که میانگین تعداد آن به ۸۵ شعبه می‌رسد، اندک است. در جدول ۱ تعداد مراکز مالی بین‌المللی تهران و استانبول نشان داده شده است.

جدول ۱. تعداد مراکز مالی بین‌المللی تهران و استانبول

مراکز مالی بین‌المللی	تهران (تعداد)	استانبول (تعداد)
تعداد شعبات بانک‌های بزرگ جهان	۴	۱۳
تعداد مراکز خدمات حرفه‌ای (مالی، بیمه، حسابداری، شرکت‌های بین‌المللی و...)	۹	۱۹
بازارها و مراکز خرید بین‌المللی	۱۷	۱۸۴
دفاتر شرکت‌های بزرگ فراملیتی	۱۰۷	۹۸۵

www.amar.org

گسترش دامنه تجارت بین‌المللی بنگاه‌های اقتصادی کلان‌شهر تهران به دلیل سیاست‌های تجاری داخلی و خارجی محدود است؛ اما این محدودیت به دلیل وجود سیاست‌های اصلاحی و تحول در مدیریت شهری ترکیه، در استانبول کمتر دیده می‌شود.

سرمایه‌گذاری خارجی: ترکیه پس از دهه ۱۹۸۰، سیاست‌های نئولیبرالی را برای افزایش ادغام اقتصادی با مناسبات جهانی اقتباس کرد. در نتیجه این اقدامات، ورود سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به ترکیه به صورت تصاعدی افزایش یافت، بطوریکه بین سال‌های ۱۹۸۰ تا ۱۹۹۸ سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ترکیه ۳۱۲ برابر شد. در این میان، استانبول به محلی پیشگام برای شرکت‌های خارجی که در بخش‌های مختلف خدمات فعالیت می‌کنند، تبدیل گردید مانند بخش‌های مالی، تولیدی و توزیع.

کمپانی‌های بزرگ تمایل به سرمایه‌گذاری در استانبول دارند، بدین معنا که جریانی از سرمایه از جهان به سمت استانبول وجود دارد. بیشترین سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در استانبول در تجارت، املاک و مستغلات صورت می‌گیرد.

استان تهران دارای ۱۸ طرح برای جذب سرمایه‌گذاری خارجی بوده است. در سال ۲۰۱۳، تهران توانسته است ۱۱۸ میلیون دلار سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (بدون نفت و گاز) را جذب کند. این در حالی است که حجم سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در سال ۲۰۰۲ در استانبول ۸۲۴۷ میلیون دلار بوده است (باقری و همکاران، ۱۳۹۵). درصد سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در تهران و استانبول در جدول ۲ نشان داده شده است.

جدول ۲. درصد سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در تهران و استانبول

تهران (درصد)	استانبول (درصد)	
۳۳	۴۶	جریان‌های سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی
۷	۲۱	حجم سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی

www.amar.org

تولید ناخالص داخلی: در سال ۲۰۰۰، سرانه تولید ناخالص داخلی ۷۰ درصدی منطقه‌ی کلان‌شهری استانبول از میانگین ملی، این منطقه را به کلان‌شهری پیشرو در ترکیه و سومین منطقه‌ی کلان‌شهری در بین ۷۸ منطقه‌ی کلان‌شهری OECD تبدیل نمود. در سال ۲۰۰۱ نیز، استانبول تقریباً یک‌چهارم تولید ناخالص داخلی ترکیه را به خود اختصاص داده است. بخش خدمات بیش از دوسوم اقتصاد استانبول را تشکیل می‌دهد. حدود ۲۵ درصد از تولید ناخالص داخلی ایران مربوط به تهران است. بخش خدمات سهمی ۷۸ درصدی در تولید ناخالص داخلی تهران دارد. در بخش خدمات در تهران، عمده فعالیت‌های عمده‌فروشی و خرده‌فروشی و معاملات املاک و مستغلات و تجارت با ۷۶/۷ درصد، بیشترین سهم را در تولید ناخالص داخلی دارند. همچنین تهران در سال ۲۰۱۶ تولید ناخالص داخلی بالغ بر ۱۰۱ میلیارد دلار معادل ۲۱ درصد از کل تولید ناخالص داخلی ایران را خلق کرده است. علاوه بر این تهران هنوز نیمی از بخش صنعت ساخت را در سال ۲۰۱۶ به خود اختصاص داده و پایتخت تجاری ایران به شمار می‌رود.

فرهنگ شهری

برخورداری از رسانه‌های اثرگذار در سطح بین‌الملل: در جدول ۳، تعداد رسانه‌های اثرگذار در سطح بین‌الملل برای کلان‌شهرهای استانبول و تهران نشان داده شده است.

جدول ۳. تعداد رسانه‌های اثرگذار در سطح بین‌الملل برای کلان‌شهرهای استانبول و تهران

تهران (تعداد)	استانبول (تعداد)	
۶	۱۶	رسانه‌های اثرگذار با دسترسی جهانی
۲۳	۹۱	تعداد دفاتر خبرگزاری بین‌المللی

میزبانی رویدادها و اجلاس‌های بین‌المللی: در سال ۲۰۰۵ ترکیه میزبان ۶۸ نشست بین‌المللی بود که ۴۴ مورد از آنها در استانبول برگزار شده است. در سال ۲۰۱۹، در تهران ۴۹۰ و در استانبول ۳۸۷۰ کنفرانس بین‌المللی برگزار گردیده است (Mossala Nezhad, 2015).

مبادلات فرهنگی: مبادلات فرهنگی کلان‌شهر تهران و استانبول در جدول ۴ نشان داده شده است.

جدول ۴. مبادلات فرهنگی کلان‌شهر تهران و استانبول

استانبول	تهران	
۲۷	۷	تجارت بین‌المللی کتاب (درصدی از GDP)
۲	۰/۰۲	تعداد دانشجویان خارجی (میلیون نفر)
۶۷	۶	دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی بین‌المللی (تعداد)

تعاون شهری

عضویت در شبکه‌ها و سازمان‌های بین‌المللی: در جدول ۵، شبکه‌ها و سازمان‌های بین‌المللی که کلان‌شهرهای تهران و استانبول در آن عضو هستند، نشان داده شده است.

جدول ۵. شبکه‌ها و سازمان‌های بین‌المللی دارای عضویت کلان‌شهرهای تهران و استانبول

ردیف	سازمان	تهران	استانبول
۱	انجمن جهانی متروپلیس‌ها	عضو هیئت‌رئیس	عضو هیئت‌رئیس
۲	سازمان حکومت‌های محلی و شهرهای متحد	عضو عادی	عضو هیئت‌رئیس
۳	مجمع شهرداران آسیایی	موسس و عضو هیئت‌مدیره	عضو هیئت‌مدیره
۴	سازمان شهرها و پایتخت‌های اسلامی	عضو عادی	عضو عادی
۵	شبکه شهرها	عدم عضویت	عضو هیئت‌رئیس
۶	اتحادیه شهرهای تاریخی	عضو عادی	عضو عادی
۷	شبکه همکاری میان شهری در میراث فرهنگی ناملموس	عدم عضویت	عضو عادی
۸	شبکه شهرهای خلاق یونسکو	عدم عضویت	عضو عادی
۹	برنامه اسکان بشر سازمان ملل متحد	فعال	فعال
۱۰	برنامه مدیریت شهری	عدم مشارکت	عضو هیئت‌رئیس
۱۱	انجمن بین‌المللی شهرهای سفیران صلح	عضو عادی	عضو عادی

www.metropolis.org; www.turkstat.gov.ir

بر اساس اطلاعات جدول ۵، از ۱۱ سازمان ارائه‌شده، کلان‌شهر استانبول در تمامی آنها عضویت داشته و کلان‌شهر تهران در چهار سازمان فاقد عضویت است.

توافق‌نامه‌های خواهرخواندگی: ترکیه اولین خواهرخواندگی را در سال ۱۹۶۵ تجربه کرد، زمانی که استانبول خواهرخوانده ریودوژانیرو شد. برخی اصلاحات داخلی ترکیه از سال ۲۰۰۵، شهرداری‌ها را به افزایش تعداد خواهرخواندگی‌های خارج از کشور سوق داد (Muhasilovic, 2020: 146).

شهرهای خواهرخوانده استانبول عبارت‌اند از: خارطوم، لاهور، مرو، اودسا، اوش، پلاویدیف، پراگ، رباط، ریودوژانیرو، ساریوو، سمرقند، شانگهای، شیمونوساکی، اسکوپیه، سن پترزبورگ، دبی، دورس، فلورانس، استکهلم، استراسبورگ، تغلیس، ونیز، ورشو، جی‌آن، هاوانا، هوستون، جاکارتا، جدّه، جوهریرو، کابل، کازان، تبریز، اصفهان، آلماتی، امان، باکو، بارسلونا، برلین، بوداپست، بوینس آیرس، بوسان، قاهره، کاراکاس، چیتاگونگ، کلن، کنستانتا (۴۶ شهر).

در کلان‌شهر تهران، اولین پیوند شهری در سال ۱۳۷۳ با پایتخت قرقیزستان برقرار شد. بر اساس تحقیق قورچی و کاویانی راد (۱۳۹۸)، تهران دارای ۲۷ پیوند در قالب‌های معاهده، پیمان، قرارداد و یادداشت همکاری می‌باشد. شهرهای دارای روابط خواهر شهری و همکاری با تهران عبارت‌اند از: هاوانا، پرتوریا، مشکو، مینسک، بیشکک، دوشنبه، کویت، خارطوم، برزیلیا، کاراکاس، صنعاء، پکن، آنکارا، استانبول، بغداد، لندن، هانوی، مانیل، دمشق، تونس، کابل، پاریس، سن پترزبورگ، میلان.

گردشگری شهری

توریسم بین‌المللی: یکی از چشم‌اندازهای کلان‌شهر استانبول، توسعه گردشگری و جهانگردی است. هزاران هتل و صنعت‌های دیگر مرتبط با جهانگردی در استانبول وجود دارد که به گردشگران و بازدیدکنندگان به‌طور حرفه‌ای خدمت‌رسانی می‌کنند. در سال ۲۰۱۰، کلان‌شهر استانبول به عنوان پایتخت فرهنگی اروپا انتخاب شد. همچنین در سال ۲۰۱۸، از لحاظ تعداد گردشگر خارجی سومین شهر توریستی دنیا انتخاب گردید.

در سال ۲۰۰۴، ترکیه تقریباً ۱۷ میلیون گردشگر و نزدیک به ۱۶ میلیارد دلار از طریق صنعت گردشگری دریافت کرده است، که این امر موجب شده این کشور از نظر میزان ورود گردشگران و درآمد گردشگری، قابل‌توجه باشد. این کشور یکی از بالاترین نرخ رشد سالانه را در تعداد گردشگران در بین مجموعه‌ای از مقصدهای برتر در کشورهای OECD و سایر کشورهای غیر عضو مانند چین، برزیل و آفریقای جنوبی به ثبت رسانده است.

ایران یکی از کشورهای مهم جهانی از نظر تنوع و تعداد جاذبه‌های گردشگری است، به‌گونه‌ای که برخی از منابع ایران را جز ۱۰ کشور برتر دنیا می‌دانند (Veicy and Mehmandoost, 2015). از سوی دیگر ایران از جمله کشورهایی است که از ظرفیت بالقوه خود در زمینه گردشگری به نحو مطلوبی استفاده نکرده است و

جایگاهی در بین آمارهای جهانی ندارد. کلان‌شهر تهران نیز با توجه به شرایط حاکم بر ایران، در توریسم بین‌المللی موقعیت مناسبی ندارد.

در سال ۱۳۹۴، حدود ۶ میلیون نفر گردشگر خارجی به ایران وارد شده است که ۷۵۰ هزار گردشگر متعلق به کلان‌شهر تهران بوده است.

همچنین از نظر تعداد فرودگاه‌های بین‌المللی، کلان‌شهر استانبول دارای ۴ و تهران دارای ۲ فرودگاه بین‌المللی هستند.

موزه‌ها: استانبول به عنوان پرجمعیت‌ترین شهر ترکیه، میزبان درصد قابل‌توجهی از موزه‌ها و بناهای تاریخی جذاب است. این شهر را می‌توان از نظر تاریخ، فرهنگ و هنر یکی از بهترین شهرهای جهان دانست. استانبول میزبان بیش از ۸۰ موزه باستان‌شناسی، از موزه‌های تاریخی گرفته تا موزه‌های مدرن و هنرهای زیبا و همچنین موزه‌های موضوعی است. موزه‌های استانبول نگاهی اجمالی به فرهنگ غنی شهر باستانی دارند. ۱۵ موزه استانبول در سطح جهان شناخته شده هستند.

تعدادی موزه بزرگ در تهران وجود دارد که در مجموع، به طیف گسترده‌ای از موضوعات می‌پردازند. در مجموع ۶۵ موزه در حوزه‌های مختلف در کلان‌شهر تهران فعال هستند.

دلایل عدم موفقیت کلان‌شهر تهران در حوزه دیپلماسی شهری

بررسی شاخص‌ها نشان داد که کلان‌شهر استانبول در مقایسه با تهران دارای موقعیت برتری است. لذا در ادامه تحقیق مصاحبه نیمه ساختاریافته انجام شد تا دلایل عدم موفقیت تهران بررسی گردد. تحلیل مصاحبه‌ها نشان داد که سیاست بر تمامی حوزه‌های دیپلماسی شهری سایه انداخته است. توجه به موارد مطرح‌شده در این حوزه می‌تواند در توسعه دیپلماسی شهری اثرگذار باشد. داده‌های تحلیل‌شده در دو تم سیاسی و آموزشی دسته‌بندی شدند.

بعد سیاسی

مصاحبه‌شوندگان در این بعد اعلام کردند که فقدان ساختار سازمانی مشخص دیپلماسی شهری و روابط بین‌الملل در شهرداری تهران یکی از موانع اصلی است. به تبع نمایندگان شهرداری تهران در سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی حضور فعالی ندارند. در این راستا وضع قوانین مشخص در حوزه دیپلماسی شهری و ایجاد انسجام ملی پیرامون پیوستن تهران به سازمان‌های بین‌المللی مورد نیاز است. بنابراین بر سیاست‌گذاری‌های کلان مدیریت شهری در حوزه همکاری با نهادهای فراملی تأکید می‌گردد.

ایجاد اتحادیه شبکه‌های شهری داخل ایران جهت تبادل دانش، امکانات و تجارت شهرداری‌های داخل با یکدیگر، زمینه آمادگی همکاری با هم‌تایان خارجی را فراهم می‌آورد، اما در عقد قراردادهای خواهرخواندگی می‌بایست بر برتری و موقعیت شهرها توجه نمود. خواهرخوانده‌های شهر تهران عمدتاً دارای موقعیت‌های پایین‌تری هستند. لذا نمی‌توان از تجارب آنها در حل مشکلات و ارتقا جایگاه دیپلماسی شهری بهره گرفت. از دیدگاه مصاحبه‌شوندگان، کلان‌شهر تهران دارای موقعیت استراتژیک در ایران است اما از سوی دیگر، تصمیمات سیاسی بر تمامی حوزه‌های آن نفوذ دارد. تحریم‌ها بر عضویت و مشارکت فعال ایران و تهران در نهادهای حکمروایی جهانی و دیپلماسی شهری اثری بنیادین دارد. عدم پذیرش قوانین و رویه‌های حقوقی جهانی در ایران، سطح چانه‌زنی در سازمان‌های بین‌المللی را کاهش داده است. نگرش سیاسی متمرکز، مانع از رشد دیپلماسی شهری و بهره‌گیری از تجربه توسعه از پایین می‌گردد. حتی این حوزه بر ساختارهای فناوری اطلاعات و ارتباطات و فیلترینگ اثری قاطع دارد. همچنین تجارت بین‌الملل و توریسم خارجی نیز از تصمیمات سیاسی و تحریم‌ها اثر می‌پذیرد.

بعد آموزشی

مصاحبه‌شوندگان در این بعد بیان کردند که شهرداری تهران از ظرفیت مراکز دانشگاهی در برگزاری دوره‌های آموزش عالی و تربیت متخصصان استفاده نمی‌کند. ایجاد تفاهم‌نامه جهت تبادل دانشجو و همکاری‌های علمی با محوریت کشورهای همسایه در رفع موانع دیپلماسی شهری اثرگذار است و الگوبرداری از شهرهای مشابه را تسهیل می‌کند. تعداد اندک واحدهای تحقیق و توسعه در واحدهای تولیدی و صنعتی کلان‌شهر تهران، یکی دیگر از موارد مطروحه در این بعد می‌باشد که مانع از برقراری جریان علمی و ارسال نتایج می‌گردد.

۵. بحث

سابقه کارکردی دیپلماسی شهری به یونان قدیم و ارتباطات دولت‌شهرهای آن برمی‌گردد. با شکل‌گیری پیمان و ستفالی و یا همان دوران مدرن در روابط بین‌الملل، دیگر دولت‌ها در سیاست خارجی بازیگر انحصاری نبودند و تبیین نقش دولت محلی در ترویج دیپلماسی شهری به حوزه عمل دولت‌های اروپایی تبدیل شد (Saeed, 2022: 17). در مجموع، در بررسی تطور تاریخی دیپلماسی شهری، می‌توان گفت که از دوران باستان تا قرون وسطی و دوره رنسانس، رد پای دیپلماسی شهری قابل مشاهده است (Amiri et al., 2023: 139). دوران دیپلماسی شهری پایان نیافته، بلکه برعکس نقش آن در سطوح مختلف جهانی از درجه رو به رشدی برخوردار می‌باشد (Mohammadian and Rezaei, 2016: 124).

بررسی ۱۳ شاخص در توسعه دیپلماسی شهری، نشان داد که در تمامی آنها استانبول موقعیت برتری نسبت به کلان‌شهر تهران دارد. در شاخص‌های بعد اقتصادی، تفاوت قابل توجهی مابین دو کلان‌شهر دیده می‌شود. استانبول با موقعیت استراتژیک و تاریخی پرافتخار، قلب فعالیت‌های اقتصادی ملی و بین‌المللی ترکیه است. کشور ترکیه در سال‌های اخیر، رشد اقتصادی چشمگیری داشته و کلان‌شهر استانبول مرکز جذب سرمایه‌گذاری بوده است. دلایل متعددی در این فرآیند اثرگذار بوده‌اند از جمله موقعیت جغرافیایی و استراتژیک، رشد اقتصادی پایدار، سیاست‌های حمایتی دولت، دسترسی به بازارهای بزرگ و برخورداری از زیرساخت‌های مدرن. از دهه ۱۹۸۰ تا ۱۹۹۹، کشورهای فرانسه، آمریکا، آلمان، هلند و انگلستان بیشترین سهم سرمایه‌گذاری خارجی را داشته‌اند (Rahnama, 2010).

در ایران و کلان‌شهر تهران، در ارتباط با تجارت بین‌الملل، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و تعداد دفاتر شرکت‌های بزرگ فراملیتی می‌بایست مسائل سیاسی را در نظر گرفت. مسائل سیاسی می‌تواند منجر به کاهش منابع، وابستگی اقتصادی و ایجاد تنش گردد (Yakhchal Shotorbani, 2023). در این حوزه، نقش تحریم‌ها بسیار مهم است. از مهم‌ترین کانال‌های اثرگذاری تحریم‌ها بر اقتصاد ایران، از طریق تغییر در تجارت خارجی است که می‌تواند سایر بخش‌های اقتصادی را نیز دچار تبعات منفی نماید (Azizi and Ghassali, 2020). وضعیت سیاسی و به تبع اقتصادی ایران، منجر گردیده که جریان سرمایه از ایران به کشورهای همسایه از جمله ترکیه ایجاد گردد. این نکته قابل ذکر است که در سال‌های اخیر، ایرانیان از طریق خرید ملک اقدام به سرمایه‌گذاری در ترکیه و استانبول کرده‌اند. میزان خرید ملک توسط ایرانیان در ترکیه طی ۲ سال، ۱۵ برابر شده است.

در حوزه فرهنگی، از فرهنگ به عنوان قدرت نرم در عرصه بین‌الملل یاد می‌شود. کسب اعتبار بین‌المللی و نفوذ در افکار عمومی و به عبارتی دسترسی به قدرت نرم از جمله اهداف مهم دیپلماسی است (Khorassani, 2008). تحقیق قدمی و مصطفوی (۱۳۸۸) نشان داد که وضعیت مدیریت مناسبات فرهنگی بین‌المللی، عدم نظارت بر فعالیت‌های فرهنگی-تبلیغی، عدم بهره‌گیری از برنامه‌ریزی استراتژیک، تداخل وظایف و تعدد متولیان تصمیم‌گیری از جمله عوامل عدم موفقیت ایران و تهران در حوزه مبادلات فرهنگی بین‌المللی می‌باشند.

در حوزه گردشگری نیز این دو کلان‌شهر از موقعیت‌های متفاوتی برخوردار هستند. گردشگری ترکیه از سال ۱۹۸۳ شروع شد. سیاست اقتصاد آزاد و توجه به بخش خصوصی باعث تغییر نگرش مردم جهان در خصوص ترکیه گردید. در این سال، ترکیه ۲٫۱ میلیون گردشگر داشت که در سال ۲۰۰۸ به ۲۵ میلیون نفر رسید. این آمار در سال ۲۰۱۰ از مرز ۲۷ میلیون نفر فراتر رفت و در سال ۲۰۱۵ به ۳۹ میلیون نفر با درآمدی معادل ۲۶ میلیارد دلار رسید. در این بین کلان‌شهر استانبول، قلب گردشگری ترکیه است. بر مبنای گزارش وزارت فرهنگ و گردشگری ترکیه، تعداد گردشگران کلان‌شهر استانبول به ترتیب از کشورهای روسیه، آلمان، ایران، آمریکا،

عربستان، انگلستان و فرانسه بوده‌اند. از جمله دلایل موفقیت استانبول، سیاست‌گذاری ویژه در صنعت گردشگری، تبلیغات، دیپلماسی فرهنگی، سرمایه‌گذاری خارجی و برخورداری از زیرساخت‌های مدرن در هتلداری است (Ministry of Cultural Heritage, Tourism and Handicrafts, 2022; Okuyucu, 2013). از سوی دیگر در ایران، صنعت گردشگری بین‌المللی و توسعه آن با چالش‌های متعددی مواجه است. نتایج تحقیق ویسی و مهمان‌دوست (۱۳۹۴) نشان داد که در این حوزه عوامل سیاسی داخلی و خارجی، نهادی و سازمانی، زیربنایی و اقتصادی تأثیر معناداری دارند که می‌توان به سیاست‌های ضدغربی ایران، ایران هراسی، ضعف بازاریابی و تبلیغات نامناسب در خارج از کشور، ضعف شبکه حمل‌ونقل هوایی و تسلط اقتصاد دولتی بر صنعت گردشگری اشاره نمود.

با توجه به موارد بررسی‌شده، ابعاد دیپلماسی شهری دارای ارتباط متقابل با یکدیگر می‌باشند، بر هم اثر می‌گذارند و از هم تأثیر می‌پذیرند. لذا تقویت هر کدام منجر به نتایج مثبت در ابعاد دیگر می‌گردد. دیپلماسی شهری می‌تواند فرصت‌های متعددی در تمامی حوزه‌ها فراهم آورد.

نتیجه‌گیری

در شرایط کنونی جهان، به دلیل بروز برخی تحولات از جمله گسترش فرآیند جهانی‌شدن در چهارچوب فضای جریان‌ها، افزایش تعاملات و ارتباطات افراد و گروه‌های غیررسمی و غیردولتی در سطوح فراملی، گسترش روزافزون شهرنشینی و تبدیل شهرهای کوچک به شهرهای بزرگ، ناکارآمدی ابزارها و شیوه‌های دیپلماسی سنتی، منجر به ظهور بازیگران نوین در عرصه بین‌الملل از جمله شهرها و دولت‌های محلی شده است. برای مقایسه وضعیت دیپلماسی شهری در کلان‌شهرهای تهران و استانبول، ۴ بعد و ۱۳ شاخص تعریف گردید. مقایسه شاخص‌ها نشان داد که وضعیت کلان‌شهر استانبول در مقایسه با کلان‌شهر تهران مطلوب‌تر و پویاتر است. به‌عنوان مثال، تهران دارای ۱۰۷ و استانبول ۹۸۵ دفتر شرکت‌های بزرگ فراملیتی هستند. در سال ۲۰۱۳، تهران توانسته است ۱۱۸ میلیون دلار سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی جذب کند، در حالیکه این رقم برای استانبول ۸۲۴۷ میلیون دلار بوده است. در حوزه گردشگری نیز، ترکیه ۱۷ میلیون گردشگر خارجی و ایران دارای ۶ میلیون گردشگر خارجی بوده است.

ترکیه سیاست‌های نئولیبرال را برای افزایش ادغام اقتصادی با ارتباطات جهانی بعد از دهه ۱۹۸۰ سازگار کرده است. به عنوان نتیجه‌ای از این اقدامات، جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به داخل به‌طور فزاینده‌ای افزایش یافته است و استانبول به عنوان مکان پیشگام برای بنگاه‌های خارجی که در بخش‌های مختلف خدماتی

ترکیه عمل می‌کنند، معرفی شده است. سیاست‌های نئولیبرال بر توسعه بخش تجارت مرکزی استانبول تأثیر قابل توجهی گذاشته است.

وجود ساختار و توانمندی‌های سازمانی تهران از نظر داشتن فضاها و نهادهای مرتبط با دیپلماسی شهری، امری لازم و ضروری است. کلان‌شهر تهران علی‌رغم فرصت‌ها و ضرورت‌هایی که برای نقش‌آفرینی فعال در حوزه دیپلماسی شهری پیش رو دارد، به سبب وجود پاره‌ای از موانع از جمله فقدان ساختار سازمانی متناسب، چالش‌های سیاسی روابط خارجی در سطح ملی، عدم تفاهم و انسجام ملی پیرامون پیوستن کلان‌شهر تهران به سازمان‌های بین‌المللی، نتوانسته است به‌جایگاه مناسبی در عرصه دیپلماسی شهری دست یابد. با توجه به واقعیت‌های موجود، کلان‌شهر تهران و مدیریت شهری آن نیازمند نهادسازی و بسترسازی اولیه از این حیث است. همچنین مدیران ارشد شهرداری کلان‌شهر تهران، می‌بایست به اهمیت دیپلماسی شهری در امور بین‌الملل واقف گردند. به‌عنوان مثال، خواهرخواندگی تهران با شهرهایی اتفاق افتاده است که معمولاً وزن پایین‌تری نسبت به تهران دارند که یکی از عوامل عدم موفقیت تهران در دیپلماسی شهری بوده است. نتایج حاصل از تحقیق ایجاب می‌کند که مدیریت کلان‌شهر تهران و نهادهای فعال در آن، مطالعات جامعی در چهارچوب دیپلماسی شهری و تحقق و بهبود شاخص‌های آن انجام دهند. در این راستا، از تجارب شهرهای خواهرخوانده از جمله استانبول، بهره گیرد.

کتابنامه

1. Abbas Nezhad, A., Mossala Nezaha, A., & Jaafarzadegan Jahromi, M., (2022). *The role of air transport in the country's economic development*. First International Conference of Mechanical and Aerospace Engineering Students, Tehran [In Persian]
2. Acuto, M., (2013). *Global cities, governance and diplomacy: The urban link*. Routledge.
3. Acuto, M., Morissette, M., Chan, D., & Leffel, B., (2016). City Diplomacy and Twinning: Lessons from the UK, China and Globally. *Government Office for science*.
4. Acuto, M., Kosovac, A., & Hartley, K., (2021). City diplomacy: Another generational shift?. *Diplomatica*, 3(1): 137-146.
5. Ahmadipoor, Z., Ghorchi, M., & Hajat, M., (2012). Explaining the position of urban diplomacy in the development of the sphere of geopolitical influence. *Geography and Urban Space Development*, 1(1): 157-182 [In Persian]
6. Amiri, M., Khalili, A., & Mofidi Shemirani, M., (2023). Conceptual explanation and presentation of urban diplomacy model in urban networks. *Geographical Urban Planning Research (GUPR)*, 10(4): 135-158 [In Persian]
7. Azizi, Z., & Ghassali, M., (2020). *Studying the effect of sanctions on foreign trade and its components in Iran*. International Conference on Global Economy and Sanctions, Tehran [In Persian]
8. Baqeri, H., Ebnereza, S. M., & Sahrayi. F., (2016). Identifying Economic Globalization Strategies in Urban Diplomacy (Case Study: Tehran Metropolis). *Journal of Urban Economics and Management*, 4 (16): 87-106 [In Persian]

9. Barakpour, N., and Asadi, A., (2011). *Urban management and governance*. Tehran: Art University Publications [In Persian].
10. Basirat, M., & Jalili, S. M. (2014). Analysis of opportunities and challenges of development of city diplomacy in Tehran metropolis. *Journal of Fine Arts: Architecture & Urban Planning*, 19(3), 53-66 [In Persian]
11. Chillón, P. S. (2018). How cities are taking over the world. *City Diplomacy Series*. <https://bit.ly/2BONEof>. Accessed 15 Jan 2019.
12. Dehshiri, M., & Khorrami, M. (2018). The Analyzing to Status of City Diplomacy in the Islamic Republic of Iran's Foreign Policy. *The Journal of Foreign Policy*, 32(1), 87-122 [In Persian]
13. Eslami, R., & Amani, K. F. (2022). Feasibility Study of Urban Diplomacy Effect on Tourism Development in North Khorasan Province based on the SWOT Analysis Model. *Research Political Geography Quarterly*, 7(1), 27-51 [In Persian]
14. Friedman, F., & Wolff G. (1982). World city formation. *International Journal of urban and regional research*, 6 (3).
15. Ghadami, M., & Mostafavi, H. (2010). The importance of cultural activities in international relations and presenting an operational model of cultural diplomacy of the Islamic Republic of Iran. *Cultural Management Journal*, 3(5), 61-83 [In Persian]
16. Ghorchi, M., & Kavaniarad, J. (2019). A Study of the Consistency of Urban Diplomacy with Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran; Case Study: Sister Cities of Tehran. *Geopolitics Quarterly*, 15(1), 60-84 [In Persian]
17. Goodarzi, N., & Kaffash Nayyeri, M. (2016). Globalization and city diplomacy: the formation of global citizen (possibility or impossibility). *International Journal of Humanities and Cultural Studies*, 3(1), 474-487.
18. Grincheva, N. (2020). Museums as actors of city diplomacy: from “hard” assets to “soft” power. *City Diplomacy: Current Trends and Future Prospects*, 111-136.
19. Haghighi, A. R., Nazarian, A., & Ghaderi, A. (2010). The role of air transport in the development of the tourism industry with emphasis on Urmia International Airport. *Journal of Human Geography*, 2(3) [In Persian]
20. Handley, S. (2006). Take your partners: The local authority handbook on international partnerships. London: Local Government International Bureau. p. 4. Retrieved 20 September 2009.
21. Kharrazi, M., Majidi Ghahroodi, N., & Kavehie, B. (2021). The role of Tehran metropolis in optimizing cultural communication diplomacy. *Cultural Studies & Communication*, 17(63), 261-290 [In Persian]
22. Khorassani, R. (2008). The position and role of cultural power in foreign policy and its impact on global developments. *Journal of Political Science*, No. 41 [In Persian]
23. Khatam, S., Ahmadi, S. A., & Khatam, M. (2022). Investigating the State of Good urban Governance in Tehran Metropolis. *Research Political Geography Quarterly*, 7(2), 1-24 [In Persian]
24. Ministry of Cultural Heritage, Tourism and Handicrafts. (2022). Tourism Target Market Research of the Republic of Türkiye, Undersecretary of Tourism, Office of Foreign Tourism Marketing and Development [In Persian]
25. Mohammadian, A., & Rezaei, A. (2016). The Evolution of the Concept of Diplomacy in International Relations. *Iranian Research letter of International Politics*, 5(1), 105-127 [In Persian]

26. Mossala Nezhad, A. (2015). International Political Economy. Tehran: Tehran University Press [In Persian]
27. Muhasilovic, J. (2020). Turkish local communities and city diplomacy with Bosnia and Herzegovina. *Journal of Balkan and Black Sea Studies*, (4), 139-168.
28. Özcan, B. A. (2023). The City Diplomacy and Istanbul's Capacity for City Diplomacy. *Kent Akademisi*, 16(3), 1930-1945.
29. Okuyucu, A. G. A. (2013). Tourism Development in Turkey: Development Process, Challenges, and Patterns. *International Journal of Social Science*, 6(7), 815-827.
30. Rahnema, M. R (2010). Urban Leap - Rebuilding Space for Globalization in Istanbul. Proceedings of the Fourth International Congress of Geographers of the Islamic World, Zahedan [In Persian]
31. Rastegar, S. H. (2021). Urban diplomacy is a path to globalization. *Journal of Comprehensive Studies in Urban Management*, 1(4), 1-15 [In Persian]
32. Saeed, P., Hafeznia, M., & Ghourchi, M. (2022). The Role of City Diplomacy in International Relations of Cities (Case Study of Tehran Urban Management sysem). *Sustainable Development of Geographical Environment*, 4(6), 16-30 [In Persian]
33. Sajjadi, Zh., Yari Gholi, V., & Kalantari, B. (2009). Globalization and its effects on urban developments. *Journal of Geographical thought*, 3(6), 112-142 [In Persian]
34. Saunier, P.-Y., & Ewen, S. (2008). Another Global City. New York: PALGRAVE MACMILLAN Press.
35. Surmacz, B. (2018). City Diplomacy. Maria Curie-Sklodowska University, Poland, Barometer Regionalny, Tom 16, NR 1, 2018.
36. Siracusa, J. M. (2021). Diplomacy in the age of globalization', *Diplomatic History: A Very Short Introduction*, 2nd edn, Very Short Introductions (Oxford, 2021; online edn, Oxford Academic, 22 July 2021), <https://doi.org/10.1093/actrade/9780192893918.003.0006>, accessed 18 May 2024.
37. Tohidfam, M., & Dalili, S. (2016). Globalization of urbans and glocalization diplomacy (case study: urban diplomacy). *Political Quarterly*, 46(2), 303-321 [In Persian]
38. Veicy, H., & Mehmandoost, K. (2015). Investigation of the Obstacles of the International Tourism Development in Iran (With Emphasis on Inbound Tourism). *Geopolitics Quarterly*, 11(37), 197-194 [In Persian]
39. Yakhchal Shotorbani. M. (2023). Study of factors affecting success in international trade. Sixth International Conference on Law and Judicial Sciences, Tehran [In Persian]
40. Zahrani, M. & Rajaei, A. (2020). International Cooperation Opportunities with a Focus on Sister Cities. *Journal of Knowledge of Political Interpretation*, 3(2), 1-24 [In Persian]
41. Zarghani, S., Ranjkesh, M., & Eskandaran, M. (2014). City diplomacy, analysis of the role of cities as the new actor in international relations. *Urban-Regional Studies and Research Journal*, 5(20): 33-36 [In Persian]
42. Zarghampour, B. A. M., Bigdelirad, V., & Khatibi, M.R., (2021). Codification of a model for the development of urban diplomacy with regard to globalization capacities (Case study: Tehran). *Quarterly of Geography and Regional Planning*, 11(3): 520-534 [In Persian]
43. www.metropolis.ir
44. www.amar.org
45. www.turkstat.gov.ir